

Lipidy- jednoduché lipidy

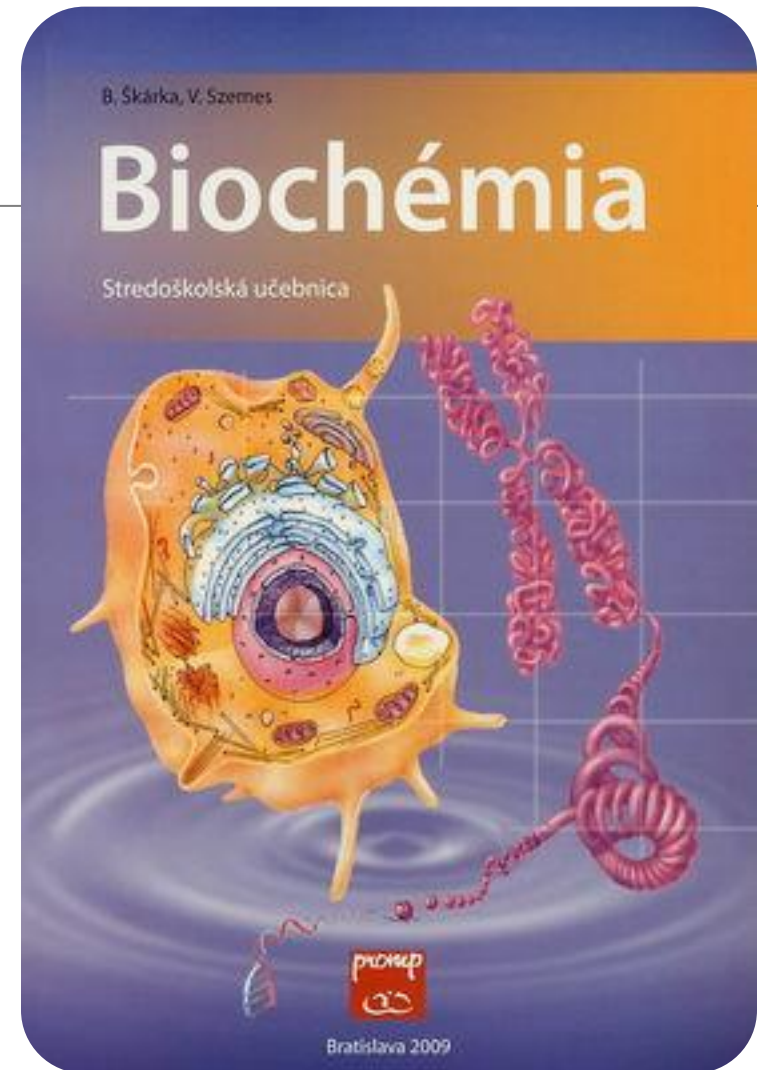
MGR. LUCIA BREZNAKOVÁ

GVPT, MARTIN

Biochémia

- Vedný odbor, skúmajúci molekulovú úroveň živých organizmov
- Chémia prírodných látok

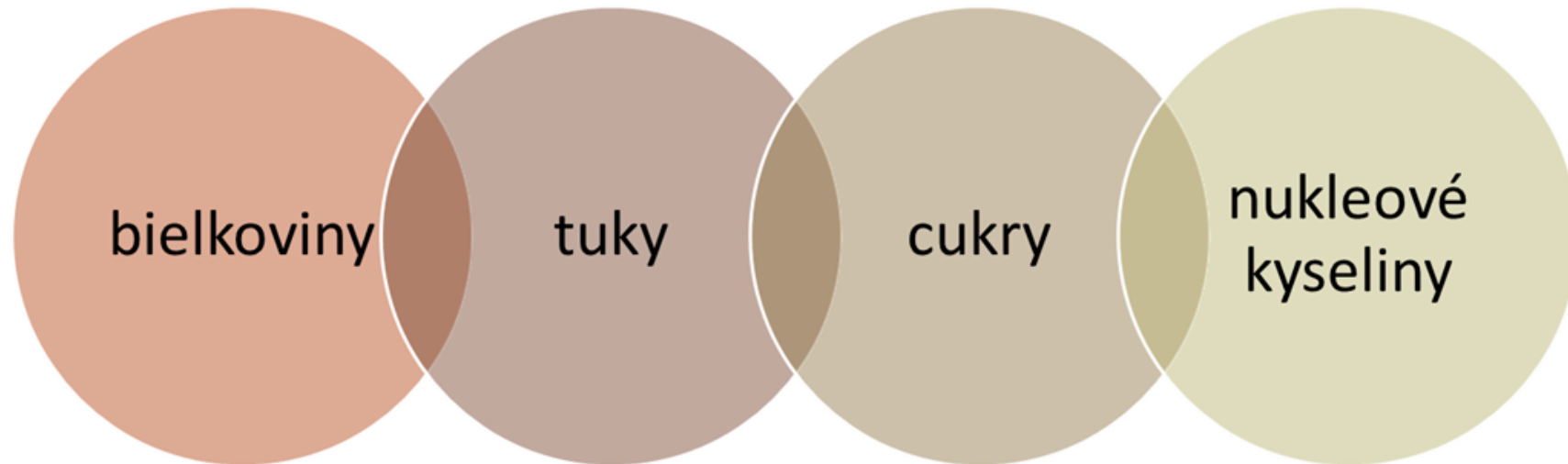
Bratislava 2009

promet

Prírodné látky

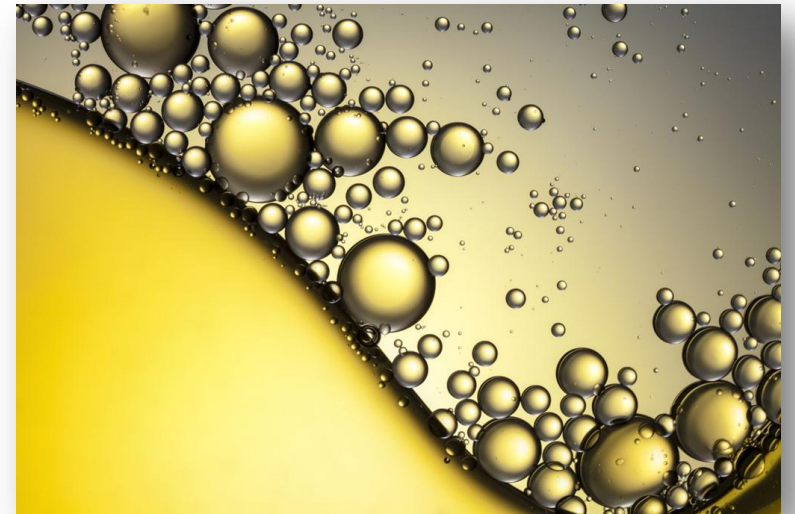
- Organické látky, ktoré sú produktom živých organizmov a zúčastňujú sa na ich stavbe a životných pochodoch

Lipidy

- *gr. lipos- tuk*
- Estery vyšších karboxylových kyselín
- Súčasť rastlinných a živočíšnych tel
- vyskytujú sa v membránach a nervových tkanivách

Biologický význam a funkcia

---

stavebná

- Súčasť biologických membrán

energetická

- Najbohatší zdroj energie

ochranná

- Ochrana orgánov pred mechanickým poškodením

termoregulačná

- Tepelná izolácia

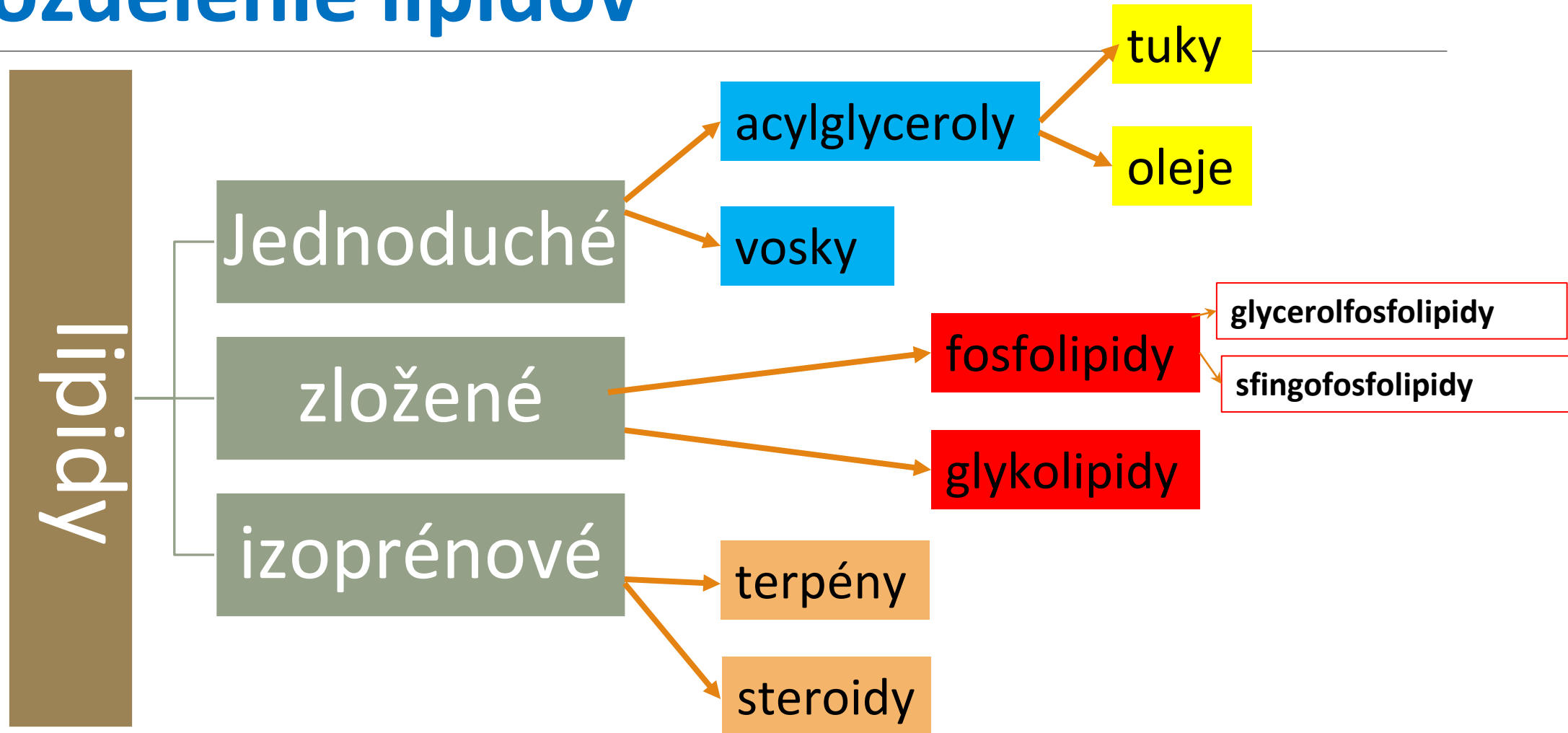
Rozpúšťadlá

- Hydrofóbná vlastnosť, rozpúšťadlo pre vitamíny ADEK

špecifická

- Súčasť vitamínov, enzýmov, hormónov

Rozdelenie lipidov

Štruktúra jednoduchých lipidov

- Okrem alkoholu a vyššej karboxylovej kyseliny neobsahujú inú zložku

Jednosýtny alebo trojsýtny

Mastné kyseliny

- vyššie karboxylové kyseliny s vyšším počtom atómov uhlíka

kyselina palmitová $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{14}\text{COOH}$

1. monokarboxylové
2. alifatické
3. párny počet atómov uhlíka
4. cis izoméry(preferencia vo výžive)

Rozdelenie mastných kyselín

nasýtené

- S jednoduchými väzbami medzi atómami uhlíka

nenasýtené

- S násobnými väzbami medzi atómami uhlíka

Zatried' medzi nasýtené a nenasýtené

Kyselina palmitová
 $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{14}\text{COOH}$

Kyselina stearová
 $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_{16}\text{COOH}$

Kyselina olejová
 $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_7\text{CH}=\text{CH}(\text{CH}_2)_7\text{COOH}$

Kyselina linolová
 $\text{CH}_3(\text{CH}_2)_4\text{CH}=\text{CHCH}_2\text{CH}=\text{CH}(\text{CH}_2)_7\text{COOH}$

Kyselina linolénová
 $\text{CH}_3\text{CH}_2(\text{CH}=\text{CHCH}_2)_3(\text{CH}_2)_6\text{COOH}$

Esenciálne mastné kyseliny

- nenasýtené mastné karboxylové kyseliny s viac ako jednou násobnou väzbou medzi atómami uhlíka

- organizmus si ich nedokáže syntetizovať (potrebný príjem potravou)
- čím vyšší obsah v lipidoch , tým je biologická hodnota lipidov väčšia
- neukladajú sa vo forme telesného tuku
- protizápalový, ochranný a stimulačný účinok na telo

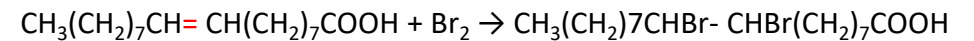
Pokus: Dôkaz násobnej väzby v lipidoch

Brómovou vodou

- žltá sa odfarbí
- $\text{CH}_2=\text{CH}_2 + \text{Br}_2 \rightarrow \text{CH}_2\text{Br}-\text{CH}_2\text{Br}$

KMnO_4

- Fialová na hnedastú
- $\text{CH}_2=\text{CH}_2 \rightarrow \text{MnO}_2 + \text{CH}_2\text{OH}-\text{CH}_2\text{OH} + \text{KOH}$ (za $\text{KMnO}_4/\text{OH}^-$)

ω -3, 6-mastné kyseliny

---

esenciálne mastné kyseliny (*jedna z násobných väzieb v polohe 3 alebo 6 na omega-konci uhľovodíkového reťazca*)

v metabolizme si konkurujú, výživovo vhodnejšie ω -3 kyseliny

význam- pozitívny účinok na imunitu, úprava hladiny cholesterolu, protizápalový účinok, prevencia voči kardiovaskulárnym ochoreniam

zdroj- ryby, ľanové semená, rybací tuk, vajcia, mlieko

napr. kyselina alfa-linolénová (oktadeka-9,12,15-triénová)

Rozdelenie jednoduchých lipidov

Podľa alkoholovej zložky

acylglyceroly	vosky
trojsýtny alkohol + mastná kyselina	jednosýtny alkohol + mastná kyselina

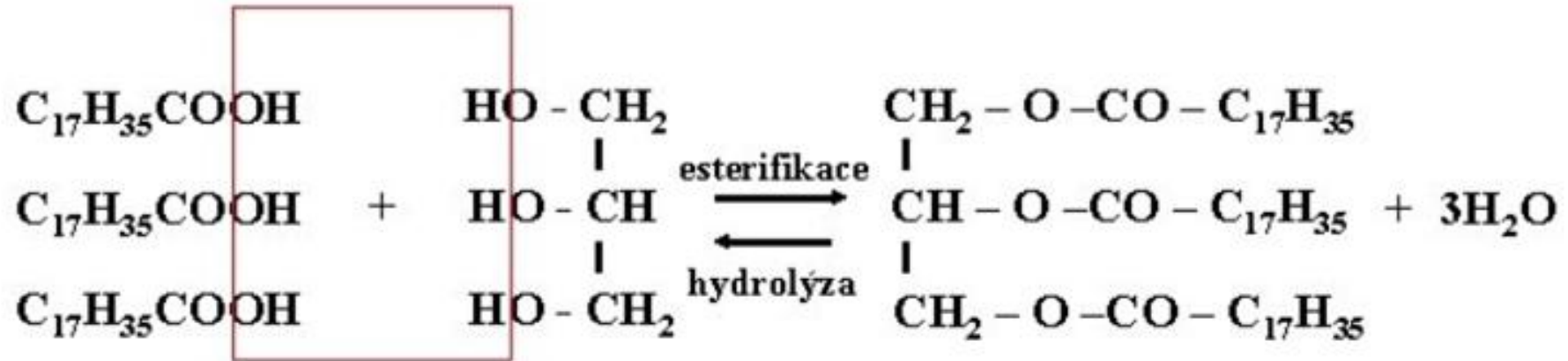
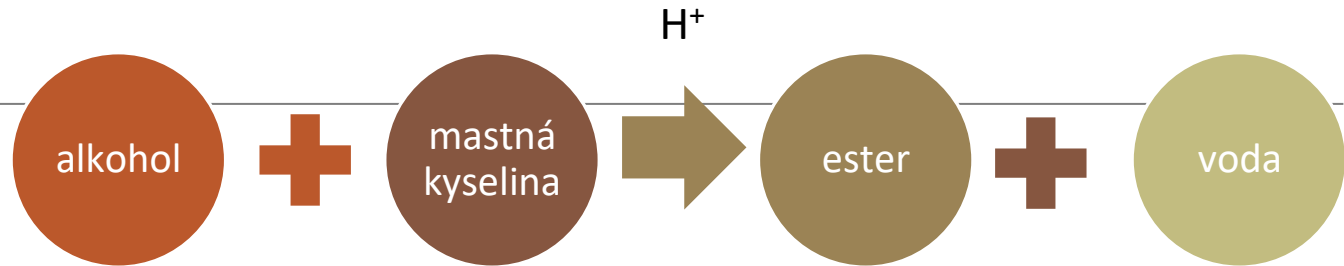
Acylglyceroly

- Estery vyšších karboxylových kyselín a trojsýtného alkoholu glycerolu
- Vznikajú esterifikáciou (v kyslom prostredí)

Esterifikácia

kyselina stearová

glycerol

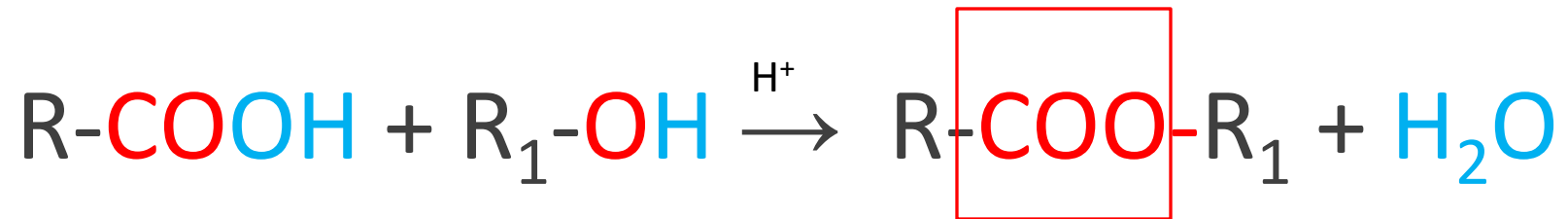
tristearylglycerol

Esterová väzba

Jednoduchá väzba v štruktúre lipidov

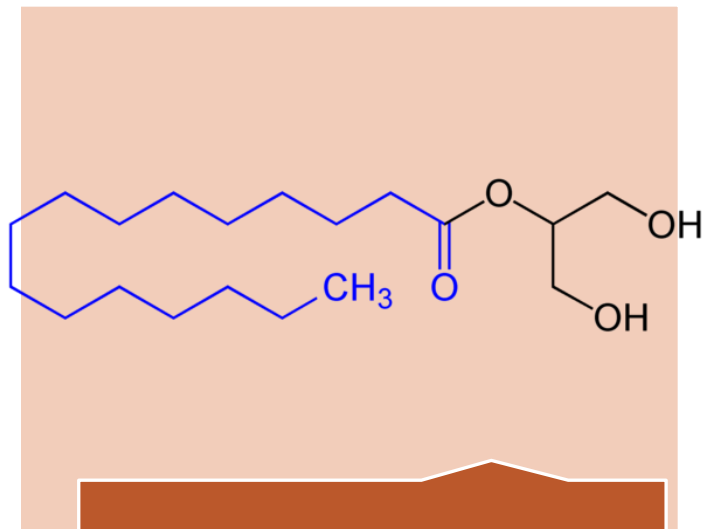
Väzba vznikajúca medzi hydroxylovou skupinou alkoholu a karboxylovou skupinou karboxylovej kyseliny

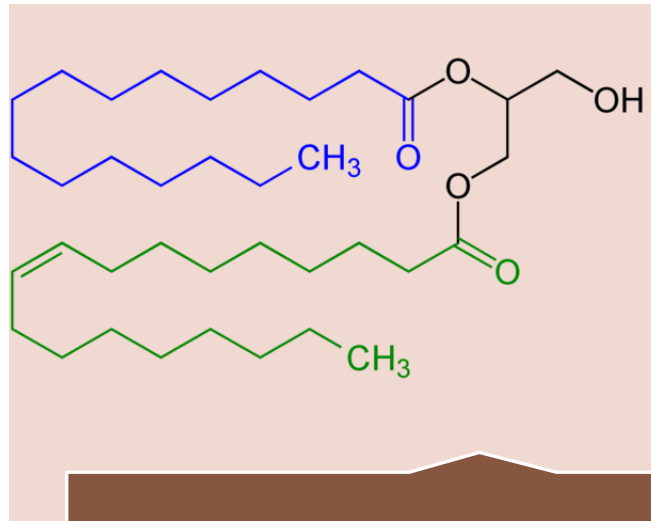

Rozdelenie acylglycerolov

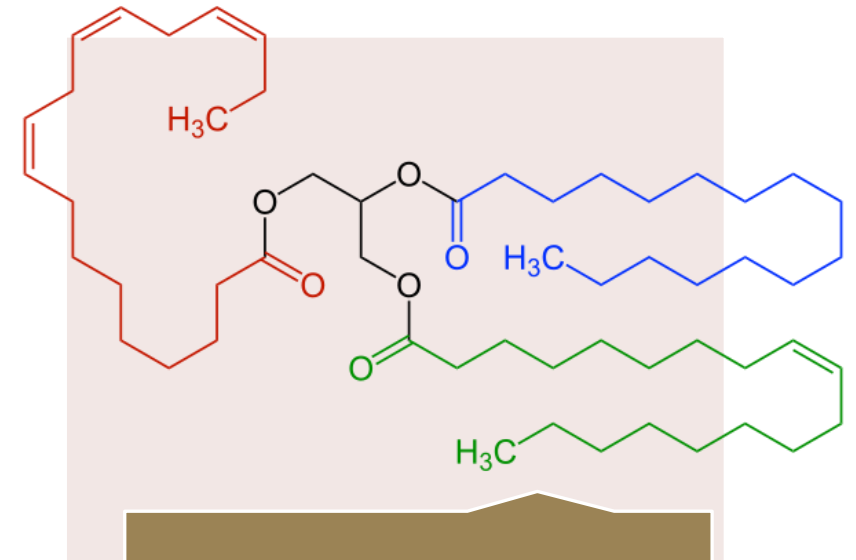
1. podľa počtu esterifikovaný –OH skupín

monacylglyceroly

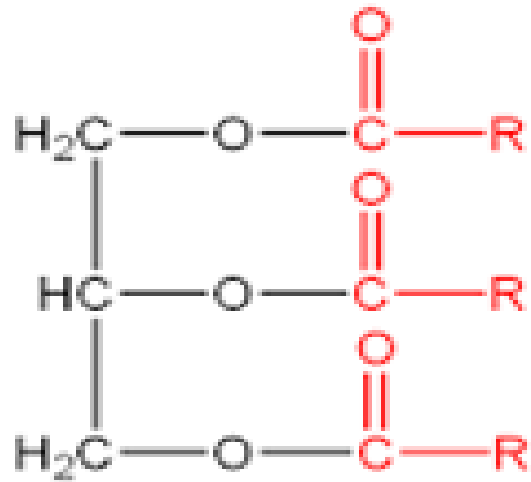
diacylglyceroly

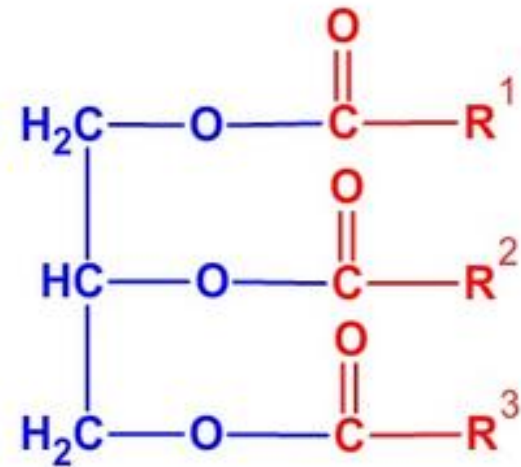
triacylglyceroly

Rozdelenie acylglycerolov

2. podľa počtu druhov mastnej kyseliny

jednoduché

zmiešané

Rozdelenie acylglycerolov

3. podľa druhu mastnej kyseliny

tuky

- Tuhé skupenstvo
- Prevládajú nasýtené mastné kyseliny

oleje

- Kvapalné skupenstvo
- Prevládajú nenasýtené mastné kyseliny

Rozdelenie acylglycerolov

3. podľa pôvodu

rastlinné

- Väčšinou kvapalné(okrem kakaového masla)
- Viac nenasýtených mastných kyselín
- Slniečnicový olej, sezamový, makový

živočíšne

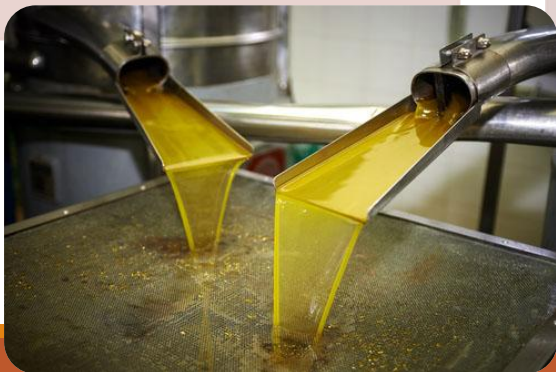
- Tuhé
- Viac nasýtených mastných kyselín
- Bravčová masť, rybí tuk, maslo

Spôsoby získavania lipidov

Lisovanie

- Za studena alebo pri vyššej teplote
- Za studena biologicky výhodnejší

Extrakcia organickým rozpúšťadlom

Vyškvarovanim

- Príprava živočíšnych tukov

Vlastnosti

Vzhľad- bezfarebné, bez zápachu a chute (*bez prímiesí*), žlté, zapáchajúce (*vystavené pôsobeniu kyslíka, baktériám*)

Skupenstvo- závisí od typu väzieb (*tuhé- s jednoduchými väzbami, kvapalné- s násobnými väzbami*)

Rozpustnosť- hydrofóbné, v organických rozpúšťadlách (*benzén, éter, chloroform*)

Hustota- menšia ako voda, pri zapálení horia (*nehasiť vodou*)

Teplota topenia- závisí od dĺžky reťazca a počtu násobných väzieb (*čím viac, tým násobných väzieb a kratší reťazec tým nižšia*)

Pokus: Dôkaz hydrofóbných vlastností lipidov

Žltnutie tukov

- **oxidácia (starnutie) tukov**
- vzdušným kyslíkom, baktériami v teplom a vlhkom prostredí
- oxidácia násobnej väzby a štiepenie reťazca kyselín na aldehydy, ketóny a nižšie karboxylové kyseliny- zapáchajú (*nekonzumovať pripálené tuky, skladovať v chlade a tme*)
- Strata biologickej hodnoty a hodnoty vitamínov
- Na ochranu proti žltnutiu sťažovanie alebo antioxidanty (*vitamín A, E*)

Nekonzumovať
pripálené tuky
Skladovanie v chlade,
tme

Stužovanie tukov

- **Katalytická hydrogenácia tukov**
- Pod tlakom, pôsobením vodíka, za katalýzy Ni
- Adícia vodíka na násobné väzby, premena nenasýtených na nasýtené mastné kyseliny
- Z kvapalných olejov vznikajú tuhé tuky (*napr. margaríny*)- odolnejšie proti žltnutiu, menej zapáchajúce

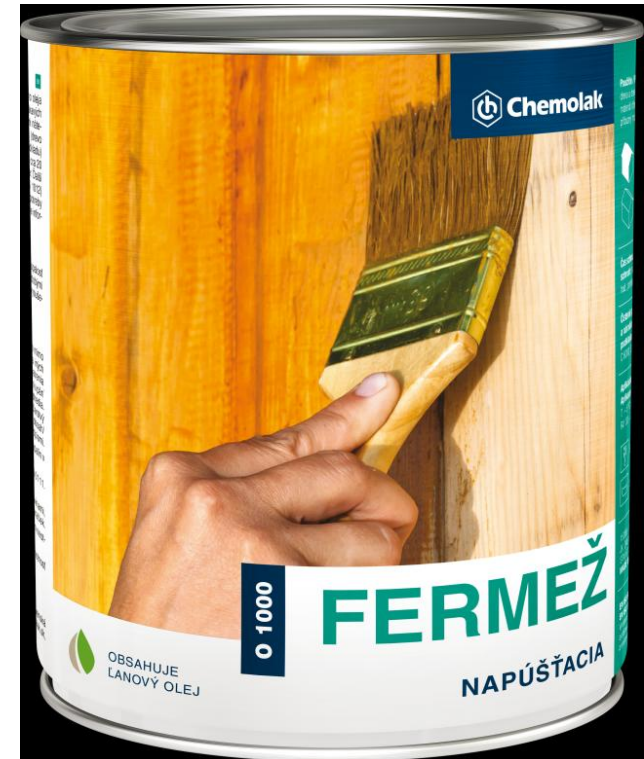
180°C
tlak

Vysychanie lipidov

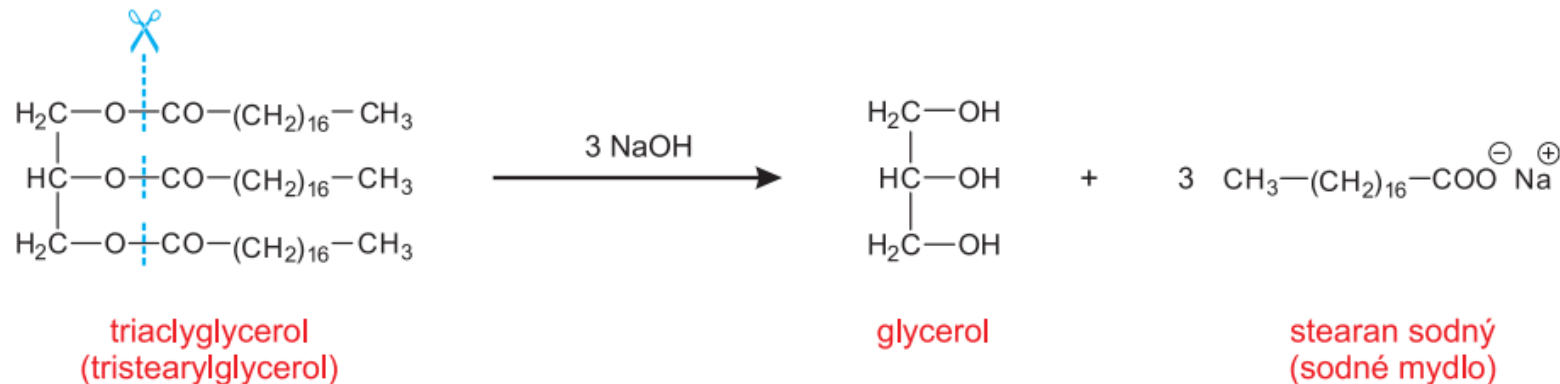

- znehodnotenie olejov
- pôsobením vzduchu
- zmena olejov na tuhé a pružné látky
- oxidácia a polymerizácia molekúl
- **vyžitie**- výroba fermeží- nátery dreva

Hydrolýza tukov

- Hydrolytické štiepenie esterovej väzby lipidov na glycerol a mastné kyseliny
- Pôsobením minerálnych kyselín, alkalických hydroxidov, lipáz
- Alkalická hydrolýza- **zmydelňovanie(saponifikácia)**
- Vznik sodných a draselných solí karboxylových kyselín (**mydiel**)

Mydlá

- Sodné a draselné soli mastných kyselín

sodné

draselné

pH (mydla) = 8-12

Zistíme indikátormi nanesenými na čerstvý rez mydla

Tuhé
čistiace alebo pracie
prostriedky

Mazľavé
dezinfekčné prostriedky, lepšie
rozpuštné vo vode, viac penia, no
nižšia pracia účinnosť

Pokus: **Príprava mydla**

1. V porcelovej miske zmiešame 5g živočíšneho tuku + 30cm^3 vody + 1g NaOH
2. Zmes povaríme za stáleho miešania na azbestovej sieťke
3. Po 5minútach niekoľkokrát pridajte 1g NaOH(zmes po každom pridaní vzkypí)
4. Postupne tyčinkou odoberáme vzorku roztoku a ochladíme- ak sa vzorka drobí proces je ukončený
5. Pridaním 3g NaCl mydlo vyzrážame
6. Po vychladnutí rozdelenie zmesi hore- tuhé mydlo, dole kvapalná (prebytok NaOH, NaCl, glycerol)

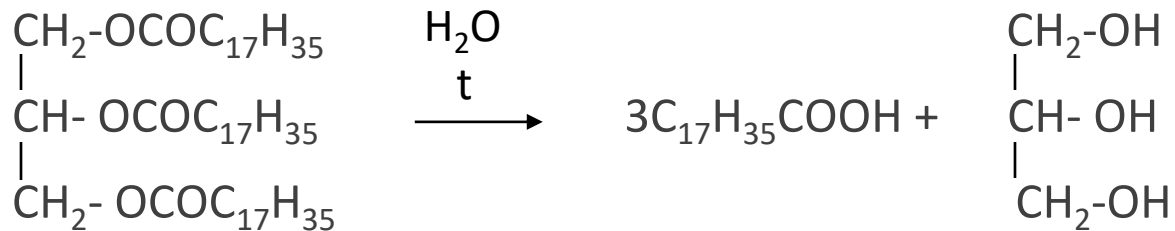
Priemysel'ná výroba mydla

---

1. stupeň- Hydrolýza

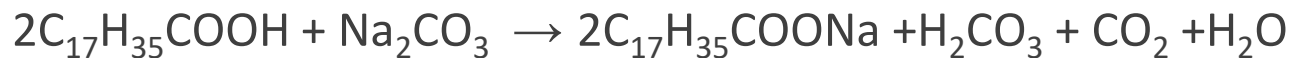
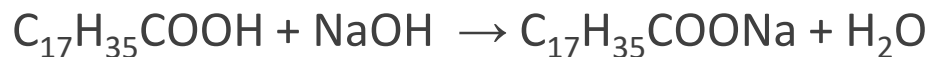
štiepenie tukov horúcou parou (180°C) v tlakových kotloch

oddelenie nerozpustných mastných kyselín a ich oddelenie od glycerolu

2. stupeň

Reakcia mastnej kyseliny s hydroxidom alebo lacnejším uhličitanom sodným a vznik mydla

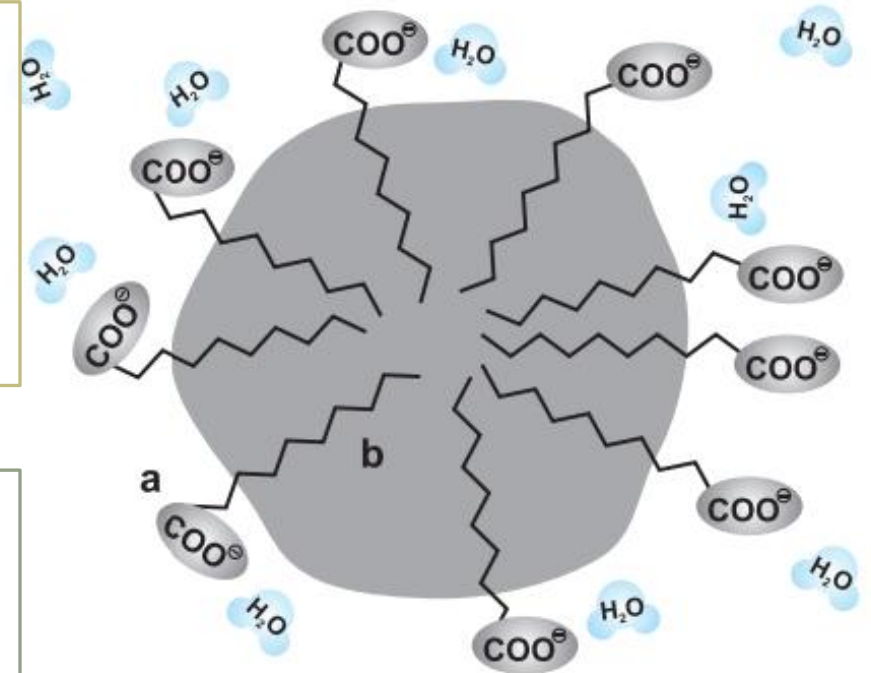
Zloženie mydla

Hydrofilná časť

- Záporne nabitý koniec
- Polárna karboxylová skupina
- Priťahuje vodu
- Umožňuje rozptýlenie nečistoty do vody

Hydrofóbna časť

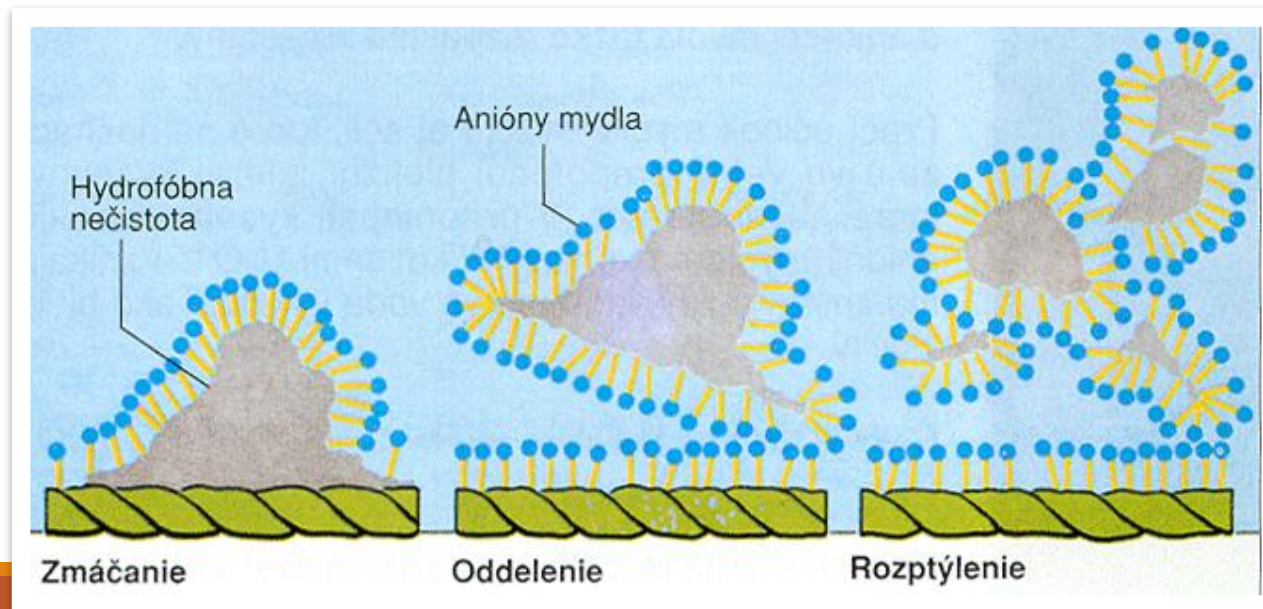
- Kladne nabitá časť
- Nepolárny uhľovodíkový reťazec mastnej kyseliny
- Odpudzuje vodu
- Priľne k nečistote

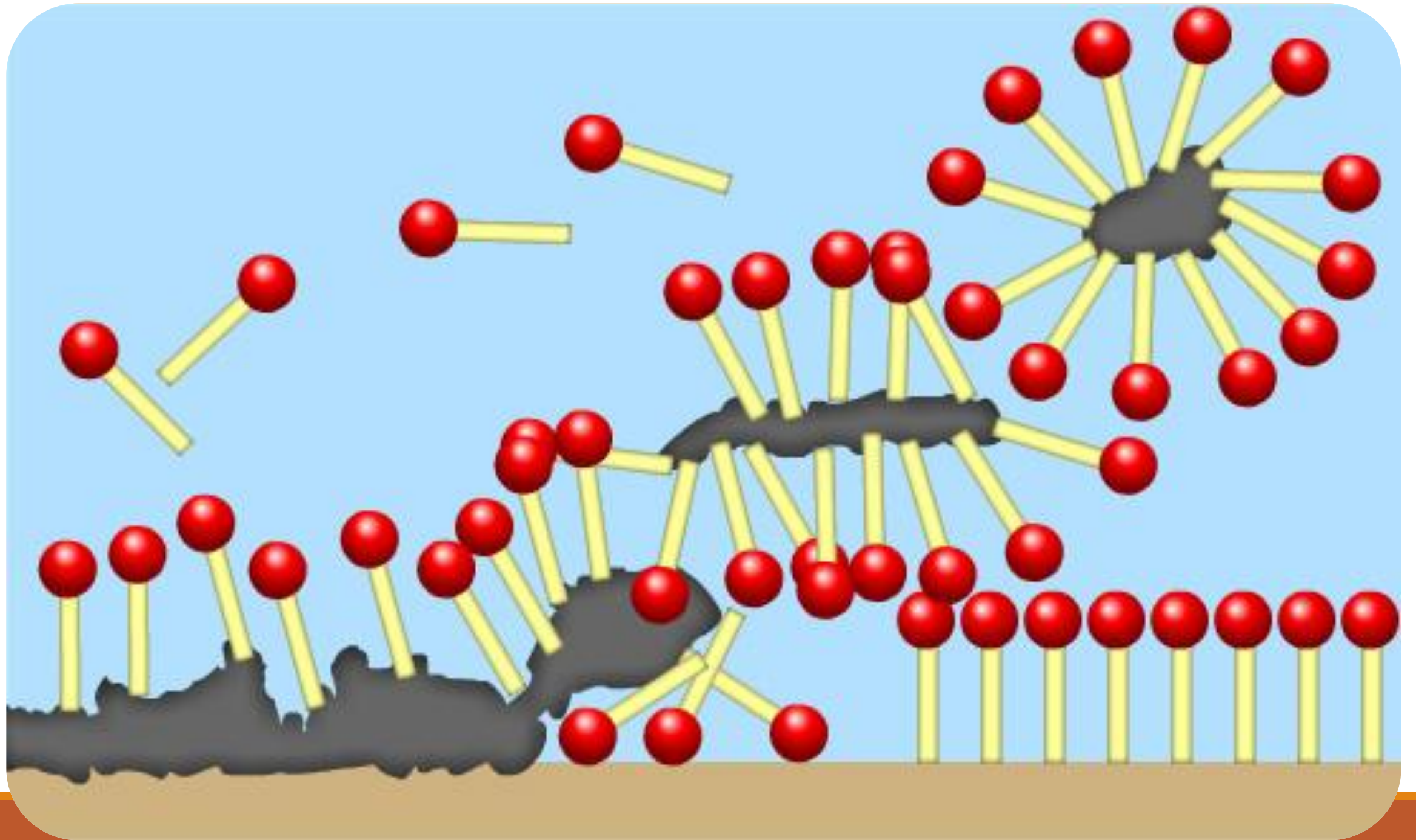

Čistiace účinky mydla

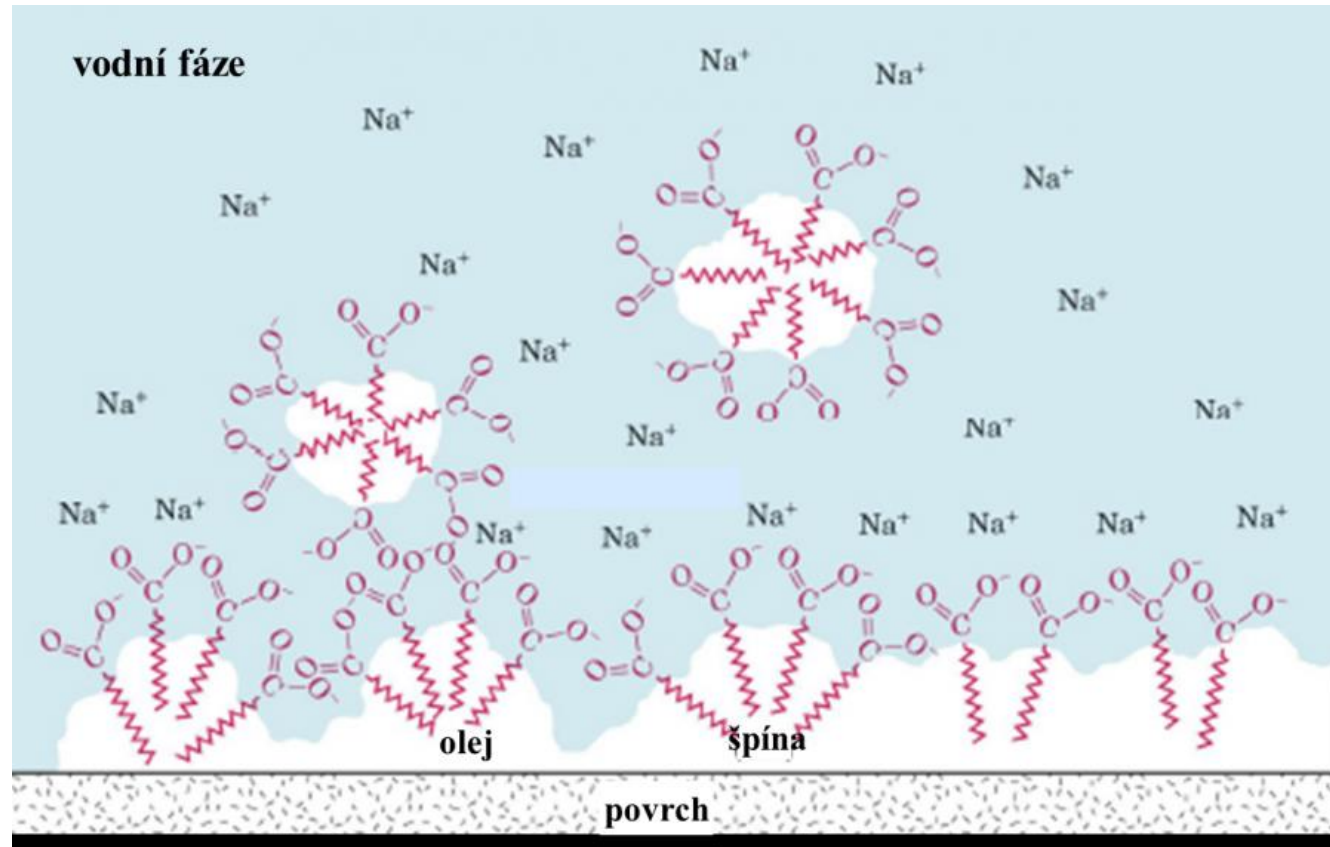
- zvyšuje čistiaci účinok vody znižovaním jej povrchového napätia
- uľahčuje zmáčanie povrchu nečistoty
- uvoľní nečistotu do roztoku (emulgácia)

Oddelenie podporuje mechanické pôsobenie a teplota.

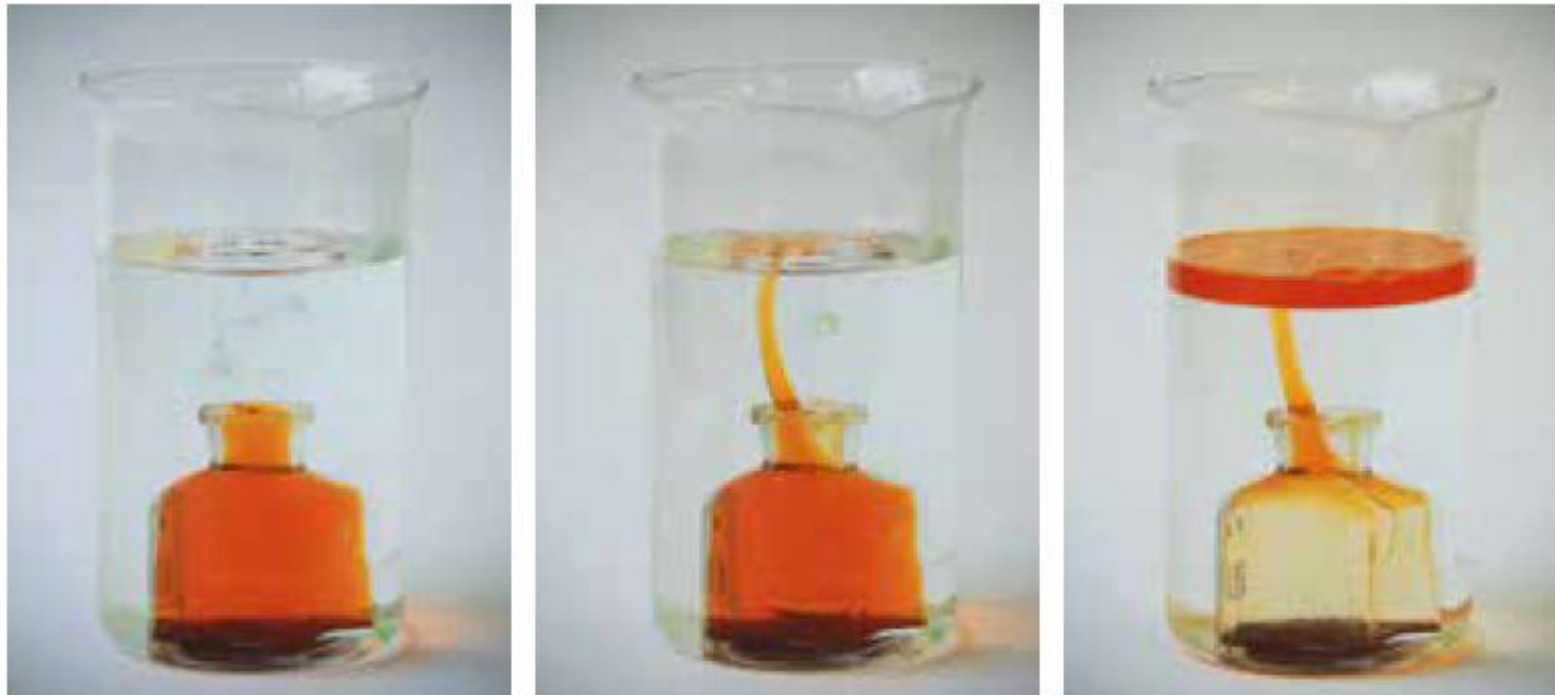

Pokus: Emulgační schopnost mydla

Pokus: Vplyv saponátu na povrchové napätie dvoch nemiešajúcich sa kvapalín

---

Nevýhody mydla

---

1. odmasťuje pokožku
2. páli v očiach
3. spôsobuje splstnatenie vlny
4. stráca účinnosť v tvrdej vode(vytvára zrazeniny), stúpa spotreba mydla
5. v mäkkej vode lepšie pení
6. prací účinok sa znižujú aj soli, kyseliny(pot)

Zhoršené pracie účinky mydla

---

1. V tvrdej vode

Tvrdá voda obsahuje rozpustené soli Ca^{2+} , Mg^{2+} , Fe^{3+}

Pri reakcii solí s mydlami vznikajú **zrazeniny**

2. V kyslom prostredí

Vznik vo vode nerozpustnej karboxylovej kyseliny (**zrazenina**)

Vosky

- Jednoduché lipidy
- Odolnejšie a stálejšie ako acylglyceridy
- Vyššie jednosýtné alkoholy-
myricylalkohol, stearylalkohol, cetylalkohol
- Výskyt v rastlinných a živočíšnych telách
- Odpudzujú vodu

Cetylalkohol $C_{16}H_{33}OH$

Stearylalkohol $C_{18}H_{37}OH$

Myricylalkohol $C_{30}H_{61}OH$

Vosky

RASTLINNÉ

- na povrchu orgánov (napr. listov)
- ochrana pred vyschnutím, nadmernému zmáčaniu, pred mikroorganizmami

ŽIVOČÍŠNE

- Vo vlasoch, vlne , koži, srsti, kožušine
- príprava kozmetických a farmaceutických prípravkov
- (včelí vosk, lanolín, vorvaňovina)

Lanolín

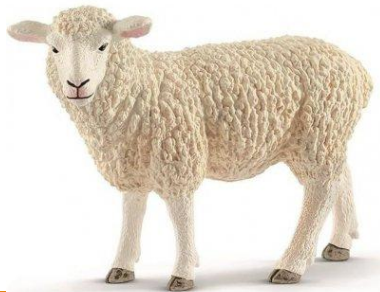

Vlnený ovčí tuk z kožných výlučkov oviec

Vodeodolný ochranný film na vlnené vlákna (proti špine, vlhkosti)

Po ostrihaní sa lanolín získa povarením vlny, vypratím a odstránením nečistôt

Využitie- leštidlá na nábytok, topánky, čistiace prostriedky, výrobky na starostlivosť o telo

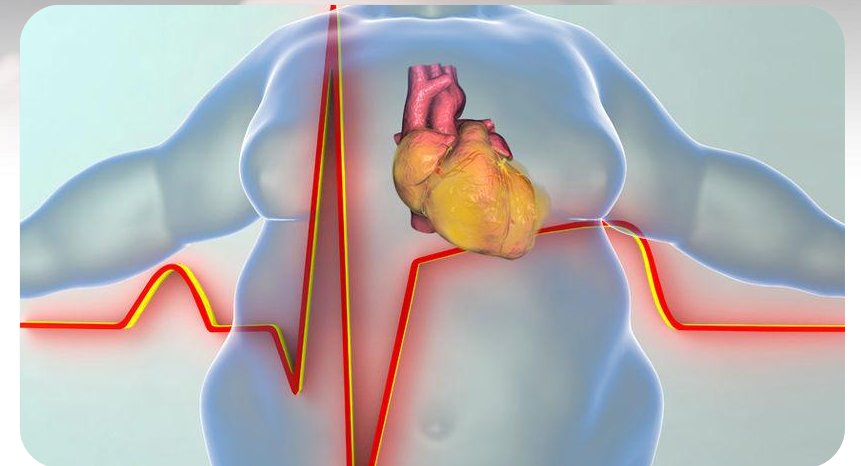
Využitie voskov

- Zdravotníctvo
- Kozmetika(maste, krémy)
- Výroba sviečok

Obezita

- Nadměrný příjem tuků
- Telo si tuky ukládá do zásoby
- Cukrovka, kardiovaskulární problémy, bolesti kloubů, vysoký tlak, nádory, psychické problémy

Zdroje

<https://en.wikipedia.org/wiki/Diglyceride>

http://www.studiumbiochemie.cz/prirodni_latky_lipidy.html

<https://www.fabioprodukt.cz/jedle-oleje-a-potraviny-produkty/>

<https://www.vitarian.sk/clanky/lisovanie-olejov-doma-2566>

<https://www.efarby.sk/o-1000-napustacia-fermez>

<https://zdraviex.sk/zanasanie-organizmu-i-tuky/>

<https://www.tvojezdravie.sk/liecba/ake-choroby-trapia-obeznych-okrem-obezity-/20379>

<https://blog.vyzivovetabulky.sk/nasledky-nadvahy-a-obezity-rizika-a-ochorenia-ktore-suvisia-s-nadvahou-a-obezitou/>

http://web2.mendelu.cz/af_291_projekty2/vseo/print.php?page=1521&typ=html

<https://sclib.svkk.sk/sck01/Record/000349045>